

муундардын жүрүм-турумуна таасир этүүчү сөздөрүнүн ушул мезгилдерге чейин сакталып келишинин өзү, жаштарды тарбиялоодо өбөлгө болуп берээринин далили.

Адабияттар:

1. Мусаева В.И. Чечендик кептин өзгөчөлүктөрү жана анын окуп-тарбиялоочулук маани маңызы. [Текст] // КУУнун Жарчысы. /В. И. Мусаева. Бишкек, 2013.-264-б.
2. Жээренче чечен “Кыргызстан” улуттук энциклопедиясы/ Башкы редактору Асанов Ү.- Бишкек: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору. 2011.-Т.3.-784б
3. Мусаева В.И. Чечендик кептин өзгөчөлүктөрү жана анын окуп-тарбиялоочулук маани маңызы. [Текст] // [Текст]:.КУУнун Жарчысы. /В.И.Мусаева. Бишкек, 2013.-264-б.

УДК 37.013

Апазбекова Нарынгүл Бүргөбаевна, окутуучу,
ORCID 0009-0000-3882-0053,
Жумабаева Гүлдана Садырбековна, окутуучу,
ORCID 0009-0005-4396-922X,
Мамлекеттик тил кафедрасы,
Ош технологиялык университети
E-mail: apazbekova970@gmail.com

ЭЛДИК ПЕДАГОГИКА –ТААЛИМ -ТАРБИЯ ТАЖЫРЫЙБАЛАРДЫ АНАЛИЗДӨӨ

Бул макалада элдик таалим-тарбия мурастары кыргыз педагогикасынын көрөңгөсү, өзөгү экендиги жөнүндө айтылат. Кыргыз элинин илим, билим тажырыйбалары социалдык, маданий, тарыхый-педагогикалык жактан педагогика илими менен тыгыз байланыштуулугу аныкталат. Элдик таалим-тарбия тажырыйбалардын азыркы ааламдашуу процессинде жаштардын дүйнө таануусунда орду абдан чоң экендиги белгиленет. Ата-бабалардын даанышмандыгы, билимдүүлүгү, сөз тапкычтыгы, сөз каймактарын таап сүйлөгөндүгү, сөздүн берметтерин айткандыгы, алардын айткандары турмушта аныкталгандыгы жана сөздүн күчү менен келчек муундарын тарбиялап келишкендиги кеңири баяндалат. Кыргыз педагогика илиминин негизи да, башаты да эл арасындагы таалим-тарбия тажырыйбалары болуп келгендиги такталып, улам кийинки муундардын тарбиялуу өсүшүнө таасир этүүчү сөз кудрети бүгүнкү күнгө чейин сакталып келишинин өзү, элдик таалим-тарбиянын педагогика илимине өбөлгө болуп бергендигинин далили.

Негизги сөздөр: ата-баба, педагогика, тарбия, таалим, башат, муун, тажырыйба, элдик тарбия, даанышман, келчек, өбөлгө.

Апазбекова Нарынгүл Бургобаевна, преподаватель,
Жумабаева Гулдана Садырбековна, преподаватель,
Государственного языка,
Ошский технологический университет

НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ОПЫТ И АНАЛИЗ ВОСПИТАТЕЛЬНО- ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКИ

В данной статье отражено достояние народного образования и суть кыргызской педагогики. Доказано, что научно-образовательный опыт кыргызского народа тесно связан с наукой, педагогикой и социальной культурой. Отмечено, что в условиях современного процесса глобализации образование, накопленное, народом занимает очень большое место в мировоззрении современной молодежи. Образование, мудрость, красноречие наших предков-кыргызов безусловно повлияло и внесло свой вклад в развитие педагогической науки. Под воспитанием молодежи понимается вся совокупность социальных влияний.

Ключевые слова: предсказание, педагогика, воспитание, учение, начало, поколение, опыт, народное образование, мудрец, будущее.

Apazbekova Naryngul Burgobaevna, lecturer,
Zhumbabayeva Guldana Sadyrbekovna, lecturer,
Department of State Language,
Osh Technological University

ANALYSIS OF FOLK PEDAGOGY – EDUCATION- EDUCATIONAL EXPERIENCES

This article reflects the heritage of national education and the essence of Kyrgyz pedagogy. It is proved that the scientific and educational experience of the Kyrgyz people is closely connected with science, pedagogy and social culture. It is noted that in the context of the modern process of globalization, the education accumulated by the people occupies a very large place in the worldview of modern youth. The education, wisdom, and eloquence of our Kyrgyz ancestors certainly influenced and contributed to the development of pedagogical science. Youth education refers to the totality of social influences.

Key words: ancestors, pedagogy, bringing up, origin, generation, experiment, traditional education, wisdom, future, support.

Киришүү. Кыргыз педагогикасынын башталышы – элдик илим-билим, таалим-тарбияга негизделет. Себеби, ар бир улут өзүнүн тили, үрп-адаты, маданияты, жашоо образы, көз карашы, жүрүм-турум эрежелери боюнча бөлөк элден өзгөчөлөнүп турат. Элибиз миңдеген жылдар бою каада-салтын, “Манас” баш болгон элдик оозеки чыгармаларын, макал-лакаптарын, адебин, улуттук касиеттерин сактап, улам кийинки урпактарга өткөрүп келет. Окумуштуу-педагог Б.Апышев элдик билимдин табигыйлыгы боюнча : “Ата-бабаларыбыз адеп, акыл, эмгек, экологиялык тарбиялардын илимий негизин таамай туя билишкен, алдын ала миңдеген жылдар кийинкини көрө билген”-деген сөзүн айткан.[1] Окумуштуунун мындай көз караштарынан улам элибиз табият менен кошо жуурулушуп, руханий байлыктары менен табылгаларын эл арасына жайылтып, келечек муундарына үйрөтүп, элдик туюмдарды баалап, өнүктүрүп-өстүрүп келгендигин, илимдүү журт экендигин белгилебей коюуга болбойт.

Байыртадан бери эл арасындагы педагогикалык көз караштар, таамай айтылган нуска сөздөр, келечек муундарды тарбиялоодо тарбиянын өзөгүн түзүп келет. Кыргыз педагогикасынын башталышы, өзөк-чордону – элдик педагогикада экендигинде талаш жок. Элибизде айтылып келген “Агасын көрүп ини өсөт, эжесин көрүп сиңди өсөт”, “Ата жакшы- уул жакшы, эне жакшы-кыз жакшы”, “Атаны сыйлаган абийир табат,

энени сыйлаган элге жагат”. “Уулуң чоңойсо, абийирдүү менен айылдаш бол, кызың чоңойсо, өнөрлүү менен айылдаш бол”. “Адеби жок жигит — жүгөнү жок атка окшош”, “Адеби жок кыз — кабанаак итке окшош” ж.б.у.с. макал-лакаптар элдик тарбиянын таасирдүүлүгүн, келечекти көрө билгендигин, элдин акылмандуулугун айгинелеп көрсөтөт. Мындай макалдар нуска,кыска,маани-маңыздуу болуп,педагогика илимине чыйыр салган инсандар болгондугунан кабар берет. Макал-лакаптар аркылуу жаштар маданияттуулукка, ата-энени сыйлоого, чоң кишиге урмат, кичүүгө ызат көрсөтүүгө тарбияланышкан.

Актуалдуулугу. Коом өнүккөн сайын алга жылуу, жетишкендиктерди анализдөө менен жаңыларды белгилөө керек. Албетте, бул социалдык өнүгүүнүн бирден бир зарыл багыттарынан болуп, педагогика илимине болгон зарыл талаптардын актуалдашуусун шарттайт. Азыркы ааламдашуу доорунда окууга, билимин өркүндөтүүгө, сөз байлыгын жогорулатууга тиешелүү болгон аракеттери улам солгун тартып, китеп окуу деңгээли төмөндөп баратат. Кыргыз балдары бешик ыры менен уктап, бешик ыры менен ойгонгон замандар артта калып, аларды жаш чагынан компьютер, мобилдик байланыш аппараттары, ноутбук, планшет, телевизор, видео сыяктуу замандын улам жаңыланып жаткан технологиялары курчап, кызыктуу китептерди окуудан бир топ алыстап кетти. Мунун өзү балдардын көркөм чыгармалардан алуучу руханий, эстетикалык, адептик тарбиясына терс таасирин тийгизип, арасынан «компьютер баштуу» (М.Шаханов) балдардын көбөйүшүн, адамдардын технологиялашуусун шарттап жатат. Натыйжада ата-энесин укпаган, улууну урматтабаган, кыргыздардын менталитетине ылайык келбеген сапаттарды алып жүргөн жаштар улам көбөйүп баратат.[7,8]

Кыргызстандагы билим берүүгө, илимге, таалим-тарбияга болгон көз караштарды, көз карандысыздыктын шарттарына карата алардагы өзгөрүүлөрдү жана мүмкүнчүлүктөрдү ылгап, изилдөө зарыл.

Жумуштун максаты. Кыргыз элинин илим, билим, таалим-тарбия тажырыйбаларынын учурдагы педагогика илими менен байланышына баа берүү.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору. *Изилдөөнүн объекти* этнопедагогиканы өркүндөтүү болгондуктан илимий-теориялык адабияттарды пайдалануу менен, анализ жана синтез, алдыңкы тажрыйбаларды жыйынтыктоо, педагогикалык эксперимент методдору менен изилдөө ишке ашырылды. Кыргызстандык жана чет элдик окумуштуулардын эмгектери пайдаланылды, ошондой эле кеңири таралган педагогикалык ыкмалар, эксперимент жана байкоо методдору колдонулду. Кыргыз элинин илим, билим тажырыйбалары социалдык, маданий, тарыхый-педагогикалык жактан педагогика илими менен тыгыз байланыштуулугу аныкталды. Элдик таалим-тарбия тажырыйбалардын азыркы ааламдашуу процессинде жаштардын дүйнө таануусунда орду абдан чоң экендиги белгиленди. Ата-бабалардын даанышмандыгы, билимдүүлүгү, сөз тапкычтыгы, сөз каймактарын таап сүйлөгөндүгү, сөздүн берметтерин айткандыгы, алардын айткандары турмушта аныкталгандыгы жана сөздүн күчү менен келечек муундарын тарбиялап келишкендиги кеңири баяндалды. Кыргыз педагогика илиминин негизи да, башаты да эл арасындагы таалим-тарбия тажырыйбалары болуп келгендиги такталып, улам кийинки муундардын тарбиялуу өсүшүнө таасир этүүчү сөз кудрети бүгүнкү күнгө чейин сакталып келишинин өзү, элдик таалим-тарбиянын педагогика илимине өбөлгө болуп бергендигинин далилденет.

Изилдөөнүн жыйынтыктары. Элибиздин педагогикалык билими, элдик оозеки чыгармаларындагы элдин элегинен өткөн нарк-нуска сөздөрү жөнүндө “Кыргыз макал-лакаптары” китебинин баш сөзүн жазган Шаршеке Усупбеков “Макал-лакаптардын дагы бир күчү, дагы бир өзгөчөлүгү — айрым башка жанрлар сыяктуу жазуу чыккандан кийин оозеки өнүгүшүн токтотуп же басаңдатып койбостон, кайра күчөп,

эки тараптан: жазуу жүзүндө да, оозеки түрдө да жашап, гүлдөп, жаңыланып турушунда”, -деп белгилейт. Демек, макал-лакаптар азыркы учурда да, терең мааниге ээ болуп, өз жашоосун улап, муундан-муунга өткөрүлүп, унутулбай калк арасында айтылып келгендигин, ал эми мындагы маани мазмун кылымдарды карыткан калдайган кыргыз эли жашап турганда, түбөлүк сакталып кала берет деген ойду тастыктайбыз.

Тарбия— ата-бабаларыбыздын бай тажырыйбасы. Ал эми калкыбыздын тарбия үй-бүлөдөн баштала тургандыгына терең маани бергендигин байкоого болот. Үй-бүлө – коомдун негизи. Үй-бүлөөдө өз ара мамилелер жакын адамдардын арасында түзүлөт жана бул мамилелер өмүр бою уланат. Үй-бүлө ичиндеги мамилелер көбүнчө моралдык жана материалдык, адеп-ахлактык категориясына тиешелүү болуп саналат. Кыргыз элинде ата-энелердин балдары жакшы жашоосуна болгон көңүл бөлүү— үй-бүлөлүк мыкты атмосфераны түзө бүлүүсүнүн, үй-бүлө мүчөлөрүнүн чоң атадан небереге чейинки бири-бирине болгон сый-урматтан башталат. Мунун бардыгы элдик салттарда түптөлгөн. «Кыргыз Республикасынын жарандарын, жаш муундарын рухий-адептик, патриоттук жактан тарбиялоо концепциясында» өлкөнүн экономикасын көтөрүү коомдун руханий-адептик, ыймандык негиздерин чыңдоо менен байланышары, материалдык өсүү, алдыңкы цивилизацияларга теңелүү биринчи кезекте жаштардын адептик сапаттарын тазалоо менен бекемделери айтылган [2]. Мындай милдетти аткарууда балдар бакчаларындагы, мектептердеги адабий билим берүүнүн ролу зор. Балдар макал-лакаптарды, жаңылмачтарды, элдик чыгармаларды элдик окуу менен эмоционалдык сезимдерин өстүрүп, алардагы каармандардан өздөрүнө өрнөк алат, турмушту таанып билүүгө жана эне тилинин байлыктарын үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Кыргызстанга демократия орногондон баштап, бүгүнкү күндө элдик педагогикага өзгөчө маани берилип, тургандыгы бардыгыбызга белгилүү. Элдин мамлекеттик тили болгон кыргыз тили, адабияты, улуттун бетке тутуар мактанычы болгон “Манас” эпосу атайын предмет болуп окутулуп келе жатат. “Манас” эпосу жөнүндө бир үзүндү келтирели: “ Алардын ичинен Манастын образы айырмалуу мүнөзгө ээ десек болот. Өзгөчө анын балалык доору азыркы окурман балдардын моокум канарлык үлгүсүнө чейин иштеп жеткирилип, алгачкы баатырдыгы менен кийинки эрдиктери кошо бадырайып даана элестейт [3]. Албетте Манастын балалык доору тестиерлер, өспүрүмдөр үчүн күчтүү таасир калтырары, ошондой эле эбегейсиз тарбиялык мааниси бар экендиги талашсыз чындык. Сөзсүз, окумуштуунун эпос жөнүндө айткан пикирлеринде, жүргүзгөн ой жүгүртүүлөрүндө позитивдүү көрүнүштөр бар экендиги эч кандай күмөн туудурбайт. Ар бир элдин улуттук оозеки чыгармачылыгы ошол элдин, улуттун гана турмуштук жагдайларына тарыхый шарттарына жана психологиялык өзгөчөлүктөрүнө ылайык жаралары талашсыз. Кыргыздын фольклор салтына кеңири белгилүү болгон “Буудай куур” деген балдардын оюн ырына токтолуп, төмөнкүдөй ыр саптарын мисалга келтирели:

Буудай куур,
Арпа куур,
Таза эле,
Талканы элге [4].

Бул ыр саптарын чоң киши аткарат. Аткарып жатканда баланын алаканын жайып, сөөмөйү менен айлантып, тегерентип (казанда “бирдеме” кууруп жаткандай) кытыгылайт. Баланын көңүлү ачылат, ойной баштайт. Ырдын функциясы муну менен чектелбейт. Сөөмөйдүн айланып, тегерениши, “арпа”, “буудай” деген түшүнүктөр балага айлана-чөйрө, турмуш-тиричилик жөнүндө эң алгачкы кабарды берет.

Ошондуктан балдарга арналган элдик ырлардын, каада-салттардын, бабалардан мурас катары келе жаткан элдик күүлөрдүн тарбиялык мааниси, улуттук маданияттын улуулугун кичинекейден баштап, чоңго чейин түшүндүрүүнүн маңызы ата-эненин,

мугалимдин, тарбиячынын эң негизги милдети болуп саналат. Ата-бабаларыбыздан бери кийинки муундарга чейин жеткирилип келе жаткан каада-салт, үрп-адаттарды учурдун талабына ылайык жаңылап, жашоо турмушубузда пайдалануу келечек муундардын ыйык милдети. Азыркы күндө республикада салттык улуттук ат оюндарын жандандыруу менен балдардын тарбиясына тийгизген таасирин колдоп, ат спортун өнүктүрүү үчүн атайын мектептер ачылып, иштеп жаткандыгы жаш жеткинчектерге туура багытта тарбия берилип жаткандыгынан кабарланат. Ошондой эле мектептердин программасына кыргыздын ат оюндарынын элементтери кеңири киргизилип, адистер даярдалууда. Бул боюнча академик А.Э.Измайлов мындай дейт: “Ат үстүндө ойноо-кыргыз балдарына гана таандык мүнөздүү өзгөчөлүктөрдүн бири...” [5].

Демек, окумуштуун пикирине караганда кыргыздар кылымдар бою көчмөн турмуштун артында жашап келген элбиз, атсыз элдин тиричилиги элестетүүгө болбойт. Элибизде мына ушуга арналган “Ат адамдын канаты”, “Адашсаң атыңа ишен” деген макал бар. Ал эми ырым-жырымдарга маани бере турган болсок, “атты урба”, “атты теппе”, “атты тепкен кор болот” деген сөздөр, балдардын жаныбарларга да жаман мамиледе болуусунан коргогондугун, туура тарбияга чакыргандыгын билдирип турат. Бабалардын түрдүү жөрөлгөлөрү ар бир атуулдун жүрөгүнө сакталып, ак көңүлдүк, адептүүлүк, ыймандуулук, меймандостук, достук, улуттар аралык ынтымактык, мээримдүүлүк, кичүүнү сыйлоо, улууну урматтоо д.у.с. эң мыкты инсандык үлгүлүү сапаттар менен суугарылып, муундан-муунга өтүп келген. Белгилүү советтик педагог А.П.Усова элдик кыймылдуу оюндарга баа берип, мындай, деген: “Элдик кыймылдуу оюндарды ойноо менен бүткүл жамааттын алдында жоопкерчилик сезими тарбияланат. Ошону менен бирге бул оюндарда балдардын өз алдынчалыгы жокко чыгарылбайт. Баладагы ар түрдүү пайдалуу кооздукка умтулуучулук сезимди ойготот” [6]. Элдик оюндар баланын дене түзүлүшүнүн чың бошуна, акыл туюмунун тунук болушуна, акылынын өсүшүнө, адептүүлүгүн өстүрүп, чыңдайт. “Тыйын эңмей”, “Кыз куумай”, “Эр сайыш”, “Жамбы атмай”, “Ордо”. Негизинен бул оюндарда элдин ой тилеги, үмүтү, кубанычы, өкүнүчү, эрдиги, эркиндик теңдикке умтулуусу, адилеттик, акыйкаттык үчүн болгон күрөшү камтылган. Ал эми оюндун негизинде кыргыз жигиттердин шамдагайлыгы, баатырдыгы билинип, эл арасында кадыр-барк топтоого чоң өбөлгө түзгөн.

Корутунду. Кыргыз элинин баалуу таалим-тарбия тажырыйбалары учурдагы педагогика илиминин негизи, уюткусу болуп эсептелет. Азыркы ааламдашуу доорунда жаштарга элдик тарбиянын тажырыйбалары өбөлгө боло тургандыгы жөнүндөгү маселелерди заман талабына ылайык келе тургандай, бир жипке тизгендей системалуу алып баруу жолдорун изилдеп чыгууну колго алуу абзел. Кыргыз педагогикасынын башаты бул элдин билими, тарбия тажырыйбалары болуп келгендиги белгиленип, улуу муундун улам кийинки муундарына таасир этүүчү сөздөрү, таалимдери биздин күнгө чейин сакталып, педагогикага өзөк болуп бере тургандыгынын далили. Ааламдашуу мезгилинде кыргыз элинин элдик тарбиясынын тамырын бекемдеп, сары майдай сактап, келечек муундарын тарбиялоодо аны жайылтып, мекенин, өз элин, жерин сыйлаган мекенчилдикке, намыстуулукка тарбиялоону илимий педагогикалык системанын алкагында алып баруу кичинекейден баштап, чоңго чейин ыйык милдетибиз боло тургандыгын белгилеп коюу максатка ылайыктуу.

Адабияттар:

1. Апышев Б. Педагогика: Окуу китеби [Текст] / Б. Апышев, Д. Бабаев, Т. Жоробеков // – Бишкек, 2002. – 440 б.
2. Байгазиев С. Кыргыз Республикасынын жарандарын, жаш муундарын рухий-адептик, патриоттук жактан тарбиялоо концепциясы [Текст] / Түз. С. Байгазиев // Кутбилим, 2010. – 20-авг.

3. Сулайманов М. Кыргыз балдар адабиятынын тарыхы [Текст] / М. Сулайманов – Ош, 1992. – 91-бет
4. Орозова Г. Балдар фольклору. “Элдик адабияты” сериясы. 12-том. [Текст] / Түзүүчү: Г.Орозова – Бишкек, 2002. –690 б.
5. Измайлов А. Э. Очерки по истории советской школы в Киргизии за 40 лет (1917-1957гг.) [Текст] / А.Э. Измайлов. – Ф.,1957. 383 с.
6. Маркова Т. А. Дошкольное воспитание. [Текст] / П. Усова // – 1967. – №7
7. Алиева Р. А. Мугалимдердин педагогикалык процессти уюштуруудагы инновациялык технологиялары [Текст] // Известия ОшТУ, 2024 №1, Б.206-214
8. Марасулова Н. А. Кыргызстанда балдардын укуктарын коргоонун социалдык-педагогикалык механизмин өнүктүрүү [Текст] // Известия ОшТУ, 2023 №3, Б.225-234

УДК 37.011.31

Бердибекова Сырга Каныбековна, п.и.к., ОшТУнун
доценти, ORCID 0009-0004-1619-3537
Маматова Мира Жанибековна, ОшТУнун доценти,
ORCID 0009-0005-9634-3407
Ош технологиялык университети

МААЛЫМАТ ДООРУНДАГЫ СТУДЕНТТЕРДИН КРИТИКАЛЫК ОЙ ЖҮГҮРТҮҮСҮ: КЫРГЫЗСТАНДЫН ТҮШТҮК РЕГИОНУНДАГЫ УНИВЕРСИТЕТТЕРДИН МИСАЛЫНДА ЭМПИРИКАЛЫК ИЗИЛДӨӨ

Макалада маалымат доорунда студенттердин критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүнүн теориялык жана практикалык аспектилери талкууланат. Кыргызстандын түштүк регионундагы ЖОЖдордун студенттеринин критикалык ой жүгүртүүсүнүн абалын талдоо үчүн сандык жана сапаттык методдорду колдонуу менен эмпирикалык изилдөө жүргүзүлүп, санариптик технологиялардын окуу процессине тийгизген таасири да изилденген. Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, окуучулар маалыматты талдоодо жана баалоодо кыйынчылыктарга дуушар болушат, бул критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү контекстинде билим берүү ыкмаларын андан ары өркүндөтүүнү талап кылат. Макалада Кыргызстандын түштүк регионундагы ЖОЖдордун окуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча да сунуштар берилген. Билим берүү программаларын трансформациялоо жана мугалимдердин санариптик компетенттүүлүгүн жогорулатуу зарылчылыгы негиздүү. Санариптик билим берүү мейкиндигинде критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүүнүн факторлорун жана механизмдерин андан ары изилдөөнүн перспективалары белгиленген.

Негизги сөздөр: критикалык ой жүгүртүү, маалымат доору, билим берүү, санариптик технологиялар, аналитикалык көндүмдөр, түштүк регион.

Бердибекова Сырга Каныбековна,
к.п.н., доцент ОшТУ,
Маматова Мира Жанибековна, доцент ОшТУ,
Ошский технологический университет